ทุนทางปัญญา: ความเข้มแข็งของชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย

Intellectual Capital: Community Strength of Hmong Houi Han Community, Chiang Rai Province

อดิศร ภู่สาระ[1] | Adisorn Pusara

สุมาลินี สาดส่าง[2]* | Sumalinee Sadsang

[1-2] คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา,ประเทศไทย

Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University, Thailand.

*** author email: sumalineesadsang@gmail.com**

Abstract

This study was qualitative research based on the phenomenological approach. It aimed to investigate the intellectual capital and how it contributes to building community strength in the Hmong Houi Han community, Chiang Rai Province. The key informants consisted of twelve community social leaders selected through purposive sampling. The research instrument used for data collection was an interview form, and the data were analyzed through categorization. The quality of the research was verified through triangulation by experts.

The results revealed that the essential forms of intellectual capital in the Hmong Houi Han community included: 1) physical capital, represented by the selection of settlement areas that enable the community to utilize forest resources for production and consumption; 2) human capital, reflected in the inheritance of local wisdom from ancestors to support harmonious living with nature; and 3) social structural capital, demonstrated through the kinship system of Hmong “Sae” clans that regulate behavior and ensure members’ survival. Intellectual capital contributes to community strength through: (1) physical capital development in infrastructure, transportation, and communication systems; (2) human capital development by adapting types of economic crops suitable to natural conditions; and (3) social structural capital development to sustain livelihoods in accordance with Hmong cultural ethics.

Received: Mar 4, 2025 **Revised:** May 16, 2025 **Accepted:** Jun 4, 2025

https://doi.org/10.14456/husoaru.2025.14

Keywords: Intellectual Capital, Community Strength, Hmong Ethnic Group

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบปรากฏการณ์วิทยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางปัญญา และการนำทุนทางปัญญามาสร้างความเข้มแข็งของชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากผู้นำทางสังคมของชุมชนจำนวน 12 ราย เครื่องมือที่ใช้สำหรับการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการจำแนกข้อมูล การพิจารณาคุณภาพงานวิจัยด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าจากผู้ทรงคุณวุฒิ

ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางปัญญาที่สำคัญของชุมชนม้งห้วยหาน มีทุนทางกายภาพประกอบด้วย การเลือกพื้นที่ตั้งชุมชนที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้เพื่อการผลิตและการบริโภคภายในชุมชน ทุนมนุษย์ คือ การสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษเพื่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และทุนโครงสร้างทางสังคม คือ ระบบเครือญาติตระกูลแซ่ของม้งเพื่อการควบคุมพฤติกรรมและการสร้างหลักประกันความอยู่รอดของสมาชิก การนำทุนทางปัญญามาสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการพัฒนาทุนทางกายภาพด้านการจัดระบบสาธารณูปโภค การคมนาคม และการสื่อสาร การพัฒนาทุนมนุษย์ด้วยการเปลี่ยนแปลงชนิดของพืชเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับสภาพธรรมชาติ และการพัฒนาทุนโครงสร้างทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตภายใต้กรอบวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

คำสำคัญ: ทุนทางปัญญา, ความเข้มแข็งของชุมชน, กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

บทนำ

ทุกชุมชนทุกสังคมต่างมีรูปแบบการจัดการสังคมเศรษฐกิจเพื่อเอาตัวรอด และพัฒนาความก้าวหน้าภายใต้ภาวะความเปลี่ยนแปลง รวมถึงแรงกดดันที่มาจากสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชน วิธีการเอาตัวรอดภายใต้แรงกดดันที่เกิดขึ้นภายในชุมชนคือ การใช้ทุนทางปัญญาที่เกิดจากการสั่งสมองค์ความรู้ การสร้างนวัตกรรมที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต จนถึงการติดต่อสัมพันธ์กับเครือข่ายนอกชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เข้ากับบริบทของชุมชนเพื่อสร้างความสมดุลและความอยู่รอดของชุมชน

การเพิ่มจำนวนประชากร การแทรกแซงของรัฐและทุนจากภายนอก ความทันสมัย การรับการศึกษาและสินค้าใหม่ ส่งผลให้เกิดความไร้สมดุลทางนิเวศ การตัดทำลายป่าไม้ การใช้

เครื่องจักรกลและสารเคมีทำการเกษตร ความไร้สมดุลทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนเป้าหมายจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อการค้า การออกไปรับจ้างทำงานในเมืองและความไร้สมดุลทางสังคม การออกไปทำงานนอกชุมชนทำให้ความผูกพันทางสังคมและครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป เป็นความแปลกแยกทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างรุ่น เกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ภาวะไร้สมดุลของชุมชน (เพ็ญสิริ จิระเดชากุล พนารัช ปรีดากรณ์ และพรใจ ลี่ทองอิน, 2550: 173-176) เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนจึงมีการใช้ทุนทางปัญญาที่ถูกสั่งสมมาจากบรรพบุรุษนำมาประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิต โดยมีองค์ประกอบของทุนทางปัญญา ดังนี้ (พรลักษมิ์ พลเดช และคณะ, 2564, น.22-33)

1. ทุนทางกายภาพ หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีวิตของประชาชน

2. ทุนมนุษย์ หมายถึง การสะสมความรู้ของบุคคล เกิดจากการสะสมความรู้ความสามารถ ความคิดการประดิษฐ์ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และการสร้างสรรค์ผลงาน กล่าวได้ว่าความสามารถของมนุษย์เป็นพื้นฐานของทุนมนุษย์ และทุนมนุษย์เป็นรากฐานของทุนทางปัญญา

3. ทุนโครงสร้างทางสังคม หมายถึง องค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในองค์กร เช่น นโยบาย วัฒนธรรม ทุนโครงสร้างทางสังคมเป็นการนำความรู้ที่ได้มาเก็บไว้ภายนอกตัวบุคคล ช่วยสนับสนุนบุคคลให้ปรับปรุงทุนทางปัญญา

ความเข้มแข็งของชุมชน พิจารณาได้จากความสามารถของชุมชนในการจัดการระบบการดูแลและแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่สมาชิกของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้ ซึ่งความเข้มแข็งทางด้านสังคมของชุมชนน่าจะพิจารณาจากการที่ชุมชนสร้างกลไกที่จะทำให้คนมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมมีความผูกพันกับสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชน โดยเฉพาะการดำรงรักษาการจัดระเบียบความสัมพันธ์แบบเดิมที่สามารถรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อช่วยเหลือกันในด้านแรงงาน รวมไปถึงความสามารถในการจัดระเบียบทางสังคมที่จะขจัดปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรง หรือภาวะวิกฤตที่อาจเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน (นภาภรณ์ หะวานนท์, 2550, น.21)

ความเป็นชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมและการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมักปรากฏในรูปของพื้นที่วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ การปรับตัวทางวัฒนธรรมเป็นยุทธศาสตร์ในการปรับตัวของมนุษย์ ซึ่งเป็นวิถีทาง

เฉพาะกลุ่มคนในการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต เมื่อมีการอพยพจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่งทำให้เกิดกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มน้อยขึ้นในดินแดนต่าง ๆ นำไปสู่แนวคิดของการปรับตัวมาก่อนที่เกี่ยวข้องกับชุดของลักษณะทางวัฒนธรรมของการปรับตัวเพื่อเอาชีวิตรอด (ชูศักดิ์ วิทยาภัค, 2561, น.141)

ชุมชนม้งห้วยหาน เป็นชุมชนม้งที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย บนพื้นที่ดอยผาหม่น อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ยาวนานมากกว่า 100 ปี วิธีการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของม้งบนพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่า 1,000 เมตร อันเป็นจุดที่สูงเกินกว่าชนเผ่าอื่นจะขึ้นไปตั้งถิ่นฐานได้ ส่งผลให้ชุมชนม้งยังคงรักษาจารีตประเพณีของตนเองไว้ได้อย่างเหนียวแน่น จนกระทั่งถึงช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 - 2525 ชุมชนม้งห้วยหาน ตลอดจนม้งที่ตั้งถิ่นฐานบนดอยยาวและดอยผาหม่น ได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยต่อสู้กับอำนาจรัฐ และได้กลับมาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยตามนโยบาย 66/2523 และกลับมาตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่เดิม ด้วยความเข้มแข็งของชนเผ่า ม้งยังคงรักษาจารีตประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและดำรงอัตลักษณ์ของชนเผ่าได้อย่างสมบูรณ์ (อดิศร ภู่สาระ, 2565, น.52)

กระแสความทันสมัยและลัทธิบริโภคนิยมที่ถาโถมเข้าสู่ชุมชน ทำให้ชุมชนที่ดำรงชีพด้วยการพึ่งพาตนเองจากทรัพยากรที่มี เปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตจากการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นเพื่อการค้า และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมความเป็นอยู่ในรูปแบบสังคมเมือง ในขณะที่ชุมชนม้งห้วยหาน นำทุนทางปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาประยุกต์ใช้ และปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยทุนทางปัญญาประกอบด้วยทุนมนุษย์ ทุนโครงสร้างทางสังคม และทุนทางกายภาพ อันเป็นทุนของชุมชนสำหรับการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในบริบททางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เพื่อการดำรงชีวิตด้วยเงื่อนไขการสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทั้งทางสังคม การดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ และด้านเศรษฐกิจสามารถปรับวิถีการผลิตสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้ทรัพยากรภายในชุมชน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาทุนทางปัญญา และวิเคราะห์การนำทุนทางปัญญามาสร้างความเข้มแข็งของชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบปรากฏการณ์วิทยา (phenomenological research) ที่ต้องการทราบถึงประสบการณ์ของผู้นำทางสังคมในชุมชนด้านการใช้ทุนทางปัญญาเพื่อการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนม้งห้วยหาน ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) คือ ผู้นำทางสังคมของชุมชน ที่คัดเลือกด้วยวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 12 คน จากผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ประกอบด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโสของชุมชน อดีตผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มส่งเสริมวัฒนธรรม ผู้นำกลุ่มเกษตรกร ผู้นำกลุ่มอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า และผู้นำกลุ่มสตรี

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้เครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกถึงประสบการณ์การใช้ทุนทางปัญญาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการค้นหาประโยคคำพูดที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงถึงความหมายสำคัญ (significant statement) นำมาจัดกลุ่มความหมาย (cluster of meaning) เพื่อสรุปให้ได้แก่นสาระ (essence) ประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

5. การสรุปผลการวิจัย นำเสนอผลการวิจัยในลักษณะเชิงพรรณนา

6. การพิจารณาคุณภาพของงานวิจัย ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) กับผู้ใหญ่บ้านห้วยหาน ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและเพียงพอต่อการนำมาวิเคราะห์ และอภิปรายผลการวิจัยต่อไป

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับการพิจารณา และผ่านการรับรองจากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ตามใบรับรองเลขที่ HE-RDI-NRR U.008/2567 วันที่รับรอง 24 มิถุนายน 2567 โดยยึดหลักเกณฑ์ตามประกาศเฮลซิงกิ (Declaration of Helsinki) มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับ ข้อกำหนดภายในประเทศ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยแบ่งออกเป็นสองส่วนประกอบด้วย ส่วนที่หนึ่ง ทุนทางปัญญา ประกอบด้วยทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ และทุนโครงสร้างทางสังคม ส่วนที่สอง คือ การนำทุนทางปัญญาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

1. ส่วนที่หนึ่ง ทุนทางปัญญา

1.1 ทุนทางกายภาพ ประกอบด้วย ลักษณะที่ตั้งของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงอาชีพในชุมชน

1.1.1 ลักษณะที่ตั้งของชุมชน บนภูเขามีพื้นที่ป่าไม้ สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่สำหรับการสร้างบ้านเรือนและทำการเกษตร มีลำน้ำไหลผ่าน

“เดิมชุมชนห้วยหานตั้งอยู่บนดอยผาหม่น บริเวณชายแดนติดกับประเทศเพื่อนบ้าน ภายหลังจากการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐ”

“หลังการออกมามอบตัวเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย ภาครัฐต้องการให้อพยพชุมชนไปตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบห่างไกลจากชายแดน ในขณะที่ผู้นำชุมชนในยุคนั้นต่อรองขอตั้งหมู่บ้านในพื้นที่เดิม”

“ข้อสรุปของการเลือกที่ตั้งชุมชนในพื้นที่ปัจจุบัน คือ มีลำห้วยไหลผ่าน มีน้ำดื่มน้ำใช้ได้อย่างสมบูรณ์เพียงพอกับราษฎรในชุมชน การมีป่าไม้รอบชุมชนทำให้ราษฎรสามารถหาฟืนเพื่อเป็นพลังงานการทำอาหารและการให้ความอบอุ่นในบ้าน”

1.1.2 ทรัพยากรธรรมชาติ เดิมการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวในลักษณะการทำไร่หมุนเวียน จนกระทั้งภาครัฐเข้ามาควบคุมกำหนดเขตพื้นที่ทำการเกษตรกับพื้นที่ป่าไม้ ชาวบ้านจึงเปลี่ยนชนิดของพืชเศรษฐกิจ ลดช่วงเวลาการหมุนเวียนพื้นที่ และการออกไปรับจ้างนอกชุมชน

“การเลือกพื้นที่ทำการเกษตร เดิมพื้นที่ทำการเกษตรเป็นพื้นที่ปลูกฝิ่น ข้าว และข้าวโพด มาตั้งแต่ยุคบรรพบุรุษ การเลือกพื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำหรือตาน้ำในพื้นที่”

“วิธีทำการเกษตรของม้งจะมีพื้นที่ทำการเกษตร 1-5 แปลง เพื่อทำการเกษตรแบบหมุนเวียนปีละ 1 แปลง หลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรจะปล่อยพื้นที่ทิ้งร้าง ให้ดินฟื้นตัวอย่างน้อย 4 ปี จึงจะวนกลับมาถากถางทำการเกษตรบนพื้นที่เดิม”

“เดิมราษฎรสามารถถากถางพื้นที่ที่ไม่ถูกสงวนไว้สำหรับเป็นป่าชุมชนและป่าต้นน้ำเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตรได้ จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2533 มีการจัดตั้งหน่วยงานจัดการต้นน้ำของกรมป่าไม้ สร้างข้อตกลงกับชุมชนในพื้นที่กำหนดเขตป่าอนุรักษ์

และงดการถากถางพื้นที่เพิ่มเติม จึงทำให้ไม่มีการขยายพื้นที่ทำการเกษตรด้วยการถากถางป่าไม้อีกต่อไป”

“การเพิ่มขึ้นของราษฎรในชุมชนในขณะที่พื้นที่ทำการเกษตรมีจำกัด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพของราษฎรและการใช้พื้นที่ทำการเกษตร ดังนี้ (1) การเปลี่ยนแปลงชนิดของพืชเศรษฐกิจ จากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นกะหล่ำปลี ต้นหอมดอก ถั่วพุ่ม และยางพารา ซึ่งพืชดังกล่าวสามารถเพาะปลูกซ้ำในพื้นที่เดิมได้ โดยไม่ต้องทิ้งระยะเวลาเพื่อการพักฟื้นดิน เหมือนข้าวหรือข้าวโพด (2) การลดระยะเวลาวงรอบในการหมุนวนพืชที่เพาะปลูกจากระยะเวลา 4-5 ปี เป็น 1-2 ปี เนื่องจากข้อจำกัดด้านการถือครองพื้นที่ทำการเกษตร การแบ่งพื้นที่ทำการเกษตรให้บุตร ในขณะหากต้องการขยายพื้นที่เพิ่มราษฎรไม่สามารถถากถางที่ดินเพิ่มในพื้นที่ป่าไม้ได้ ในขณะที่เมื่อมีวงรอบในการกลับมาปลูกพืชซ้ำในพื้นที่ลดลง ดินไม่ได้รับการฟื้นตัวได้ดี ความอุดมสมบูรณ์ของดินไม่เพียงพอ พืชอ่อนแอเสี่ยงต่อโรคและแมลง การแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยใช้ปุ๋ยเคมี และสารกำจัดศัตรูพืช”

1.1.3 การเปลี่ยนแปลงอาชีพในชุมชนจากการทำการเกษตร เป็นการออกไปรับจ้างนอกชุมชน ตั้งแต่การออกไปรับจ้างในเมืองใหญ่ จนถึงการเป็นแรงงานรับจ้างในต่างประเทศ

1.2 ทุนมนุษย์ การใช้ภูมิปัญญาด้านการเกษตร วัฒนธรรมประเพณี และการแพทย์ การใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนตามวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์

1.2.1 ภูมิปัญญาด้านการเกษตร วัฒนธรรมประเพณี และการแพทย์

1) ด้านการเกษตร เดิมม้งปลูกข้าวเพื่อบริโภค ข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์ และฝิ่นเพื่อจำหน่ายและใช้เป็นยาสมุนไพร ปัจจุบันม้งปลูกพืชเศรษฐกิจ ที่ได้รับการแนะนำเทคโนโลยีการเพาะปลูกจากญาติพี่น้อง คือ ยางพารา กะหล่ำปลี ถั่วพุ่ม และต้นหอมดอก

“ตั้งแต่ดั้งเดิมมาม้งปลูกพืชหลักสามชนิด คือ ปลูกข้าวเพื่อการบริโภค ปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์และจำหน่าย และปลูกฝิ่นเพื่อจำหน่ายและใช้ปรุงยาสมุนไพร”

“พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ในชุมชน ได้แก่ ยางพารา ใช้พื้นที่ปลูกบริเวณเดิมที่เป็นไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด ส่วนผักมีการปลูกกะหล่ำปลี ถั่วพุ่ม และต้นหอมดอก จะปลูกบริเวณเดิมที่เคยเป็นไร่ฝิ่นบนดอยผาหม่น เป็นพื้นที่ที่มีอากาศหนาวเย็น และมีถนนสายบ้านฮวก-ผาตั้ง ตัดผ่านทำให้ขนส่งผลผลิตได้สะดวก”

2) วัฒนธรรมประเพณี ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ทำหน้าที่ควบคุมดูแลการจัดพิธีกรรม และวางระบบการสืบทอดตำแหน่งให้กับบุตรหลานของตระกูลแซ่ เพื่อสืบสานวัฒนธรรมประจำกลุ่มชาติพันธุ์ม้งต่อไป

“แต่ละตระกูลแซ่ จะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ คอยควบคุมการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามความเชื่อของตระกูลแซ่ เพราะหากทำสิ่งผิดพลาดวิญญาณบรรพบุรุษจะบันดาลให้ผู้ที่ทำผิดพลาดรวมถึงครอบครัวพบกับภัยร้าย อุบัติเหตุ การเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต”

“การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละตระกูลแซ่มีรูปแบบของการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ทุกตระกูลแซ่ในชุมชนจึงคัดเลือกและวางตัวผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไว้แล้ว”

3) การแพทย์ การใช้ยาสมุนไพรร่วมกับการรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์แผนจีน

“ม้งใช้ยาสมุนไพร ตั้งแต่สังคมดั้งเดิมก่อนเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การใช้ยาสมุนไพรเป็นยาที่บรรพบุรุษทดลองใช้ ยาชนิดใดที่ได้ผลก็จะแนะนำบอกต่อให้กับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน”

“เมื่อม้งเข้ามาร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ม้งได้รับความรู้เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบัน รับรู้ และยอมรับการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบัน แต่มีข้อจำกัดเนื่องจากยาในพื้นที่สู้รบหายากจะใช้เมื่อจำเป็น แต่ม้งได้เห็นประโยชน์จากการรักษาพยาบาลด้วยยาแผนปัจจุบัน”

1.2.2 การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

“ทุกเดือนผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมหัวหน้าครัวเรือน เพื่อชี้แจงข้อมูลข่าวสาร รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน ข้อเสนอแนะต่าง ๆ รวมถึงนัดแนะวัน เวลา และสถานที่ที่ทุกครัวเรือนจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมพัฒนาหมู่บ้าน หากไม่เข้าร่วมจะถูกลงโทษตามกฎของหมู่บ้าน”

1.2.3 ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์

“ราษฎรในหมู่บ้านห้วยหานทุกคน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง มีวิถีชีวิตความเชื่อและวิธีการดำรงชีวิตแบบเดียวกัน ทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ”

1.3 ทุนโครงสร้างทางสังคม ประกอบด้วย วิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน การถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่เยาวชน และการสร้างเครือข่ายทางสังคม

1.3.1 วิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน ด้วยความเชื่อเกี่ยวกับการเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและวิญญาณบรรพบุรุษ

“การประกอบพิธีกรรมหลักของม้งทุกตระกูลแซ่ มีลักษณะขั้นตอนคล้ายคลึงกัน ในแต่ละตระกูลแซ่จะมีรายละเอียดปลีกย่อยของพิธีกรรมแตกต่างกัน ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จึงต้องทำหน้าที่ให้คำแนะนำหัวหน้าครัวเรือนในการประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมที่ผิดวิธีการ ผิดขั้นตอน จะทำให้ผีและวิญญาณบรรพบุรุษไม่พอใจและส่งผลร้ายให้กับเจ้าของงาน”

1.3.2 การถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่เยาวชน

“การจัดพิธีกรรมในบ้าน แม่จะให้ลูกช่วยเหลือการจัดพิธีในบ้านเด็ก ๆ อาจจะได้รับรู้ถึงช่วงเวลา สิ่งของ การจัดพิธีกรรม เมื่อลูกหลานเติบโตแยกครัวเรือนจะจัดงานก็จะสอบถามพ่อแม่ ญาติพี่น้องเบื้องต้นก่อน หากมีข้อสงสัยก็จะสอบถามผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในหมู่บ้าน เพราะการประกอบพิธีกรรมแบบผิดประเพณี อาจทำให้ผีและวิญญาณบรรพบุรุษไม่พึงพอใจ ส่งผลร้ายต่อเจ้าของบ้าน”

“ระดับชุมชน การถ่ายทอดวัฒนธรรมจะเริ่มตั้งแต่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีให้กับผู้ที่จะมาทำหน้าที่แทน ส่วนใหญ่จะเป็นบุตรหลานของผู้อาวุโสท่านนั้น บางครั้งอาจมีลูกหลานบ้านอื่นให้ความสนใจ ติดตามผู้อาวุโสไปช่วยงานในบ้านพี่น้องตระกูลแซ่เดียวกันเพื่อหาประสบการณ์ กรณีต้องมาจัดงานที่บ้านของตนก็ได้”

1.3.3 การสร้างเครือข่ายทางสังคม ตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับตระกูลแซ่ในหมู่บ้านอื่น เพื่อให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือในพิธีกรรมและการศึกษา และการสร้างเครือข่ายกับชุมชนม้งในพื้นที่เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐด้านการจัดพื้นที่ทำกิน

“หมู่บ้านห้วยหาน มีกองทุนช่วยเหลือสมาชิกในชุมชน เมื่อมีงานศพทุกครัวเรือนจะนำเงิน ข้าวสาร 1 ถ้วย ฟืน 1 มัด และน้ำอัดลมขนาด 1 ลิตร มาช่วยงาน”

“นอกจากชุมชนจะช่วยเหลือกันแล้ว ม้งแต่ละตระกูลแซ่ยังมีสมาคมตระกูลแซ่ ทำหน้าที่ช่วยเหลือสมาชิกด้านประเพณี ข้อห้ามเฉพาะตระกูล หรือจัดทำพิธีกรรม

ที่มีความสำคัญของตระกูลแซ่ การหาทุนช่วยเหลือด้านการศึกษา และการรวบรวมเงินให้ความช่วยเหลืองานศพของสมาชิกในสมาคมตระกูลแซ่ในจังหวัดเชียงราย”

“หมู่บ้านห้วยหานยังร่วมกันกับหมู่บ้านม้งในพื้นที่ใกล้เคียง จัดตั้งเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดอยยาว ดอยผาหม่น ภูชี้ฟ้า ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ทำกินของราษฎร ซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์การใช้ที่ดินบนพื้นที่สูง”

2. การใช้ทุนทางปัญญาสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

2.1 บริบททางกายภาพ ประกอบด้วย เส้นทางคมนาคม โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน และการบริการสาธารณะในชุมชน

2.1.1 เส้นทางการคมนาคม เป็นเส้นทางที่สามารถเดินทางขนส่งสินค้าได้ในทุกฤดูกาล

“หมู่บ้านห้วยหานมีเส้นทางหลักออกนอกชุมชน 2 เส้นทาง คือ เส้นทางสู่อำเภอเวียงแก่น และอำเภอเชียงของ ส่วนอีกเส้นทางเป็นเส้นทางสู่อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย และอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เส้นทางสายนี้เป็นเส้นทางสำคัญในการขนส่งผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน”

“เส้นทางเข้าออกชุมชนสู่ถนนสายหลักเป็นถนนปูนซิเมนต์ สามารถเดินทางเข้าออกในทุกฤดูกาล พ่อค้าแม่ค้าในชุมชนจึงออกไปซื้อสินค้าของสดจำพวกเนื้อสัตว์ ผัก และผลไม้ นำมาจำหน่ายในตลาดชุมชนได้ทุกวัน สร้างความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตของราษฎร”

2.1.2 โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน

“ระบบไฟฟ้าเข้ามาในชุมชนมากกว่า 30 ปี เป็นระบบที่มั่นคงครอบคลุมทั้งพื้นที่ ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้สำหรับอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพ”

“ระบบประปาภูเขา ทุกกลุ่มบ้านได้รับงบประมาณจาก อบต. จัดวางระบบประปาภูเขา ทำให้มีน้ำประปาใช้ได้ตลอดปี”

“หมู่บ้านห้วยหาน มีจุดจัดตั้งเสาสัญญาณเครือข่ายโทรคมนาคม ทำให้ราษฎรมีความสะดวกในการติดต่อสื่อสารกับญาติพี่น้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ”

“การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับราคาผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะราคายางพารา ต้นหอมดอก กะหล่ำปลี ซึ่งเดิมราคาสินค้าจะอยู่กับพ่อค้าคนกลาง ราษฎรจะไม่ทราบราคาที่ตลาด การรู้ราคาสินค้าทำให้สามารถต่อรองกับพ่อค้าคนกลางได้”

2.1.3 การบริการสาธารณะในชุมชน ประกอบด้วย ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน โรงเรียนที่จัดการศึกษาถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล

1) ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน

“ราษฎรนิยมให้บุตรหลานเข้าเรียนในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเป็นอันดับต้น เพราะสะดวกใกล้บ้าน สามารถรับส่งได้สะดวก เมื่อเด็กเรียนผ่านจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก็จะส่งต่อที่โรงเรียนในระดับชั้นอนุบาล 3 ได้ทันที”

2) โรงเรียน

“โรงเรียนบ้านห้วยหานเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพียงพอต่อการรับนักเรียนในหมู่บ้าน”

3) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล

“ม้งนิยมรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยยาแผนปัจจุบันจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล บ้านห้วยหาน ซึ่งมีระบบการส่งต่อผู้ป่วยไปยังโรงพยาบาลประจำอำเภอ และโรงพยาบาลประจำจังหวัด”

“ราษฎรบางส่วนยังคงใช้ยาสมุนไพร การฝังเข็ม การรักษาด้วยวิธีการปัจจุบัน และการใช้ร่างทรง ให้ผีและวิญญาณบรรพบุรุษช่วยปัดเป่าผีร้ายที่มาทำให้เจ็บป่วยออกไป”

2.2 บริบททางสังคม ประกอบด้วย การดูแลผู้เปราะบาง ความปลอดภัยในชุมชน การให้สวัสดิการสังคม

2.2.1 การดูแลกลุ่มเปราะบาง

“ม้งแต่ละครอบครัวจะมีบุตรหลายคน เมื่อบุตรสาวแต่งงานจะย้ายไปอยู่กับครอบครัวของสามี ในขณะที่เมื่อบุตรชายแต่งงานจะนำสะใภ้เข้าบ้าน และหากมีบุตรเพิ่มขึ้นจะย้ายออกจากบ้านไปสร้างบ้านใหม่ในพื้นที่ที่บิดาแบ่งให้ คงเหลือบุตรชายคนเล็กทำหน้าที่ดูแลบิดามารดาและได้รับมรดกคือบ้านของบิดามารดา”

“หน้าที่ของสะใภ้ม้ง นอกจากช่วยสามีทำงานดูแลครอบครัวแล้ว สะใภ้ม้งถูกอบรมสั่งสอนและซึมซับความคิดตั้งแต่อยู่กับครอบครัวแล้วว่า สะใภ้จะต้องดูแลบิดามารดาของสามี”

“หากมีลูกพิการตั้งแต่กำเนิด พ่อแม่จะมีหน้าที่เลี้ยงดูลูกจนหมดอายุขัย และจะส่งช่วงการดูแลลูกพิการให้พี่ชายหรือน้องชายของผู้พิการดูแลต่อไป”

“กรณีผู้ยากไร้เสียชีวิต คณะกรรมการหมู่บ้านจะรับผิดชอบจัดพิธีศพให้ โดยรวบรวมเงินช่วยเหลือ ข้าวสาร ฟืน และน้ำอัดลม จากราษฎรในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือน คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นเสมือนเจ้าภาพจัดการพิธีกรรมจนกระทั่งฝังศพ และการทำพิธีหลังจากการฝังศพ สร้างหลักประกันให้ว่าเมื่อราษฎรผู้ยากไร้เสียชีวิตจะได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องตามพิธีกรรมความเชื่อของม้ง”

2.2.2 ความปลอดภัยในชุมชน

“ม้งใช้ระบบการควบคุมพฤติกรรมของคน ตั้งแต่ระบบครอบครัว โดยบิดา หรือหัวหน้าครอบครัวต้องดูแลรับผิดชอบ รวมถึงชดใช้กรณีสมาชิกในครอบครัวมีความประพฤติผิดกฎระเบียบของสังคม หากครอบครัวชดใช้ไม่ได้สมาชิกตระกูลแซ่ในชุมชนจะต้องร่วมกันดูแลสมาชิกตระกูลแซ่ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน”

“ราษฎรในชุมชนร่วมกันดูแลสาธารณสมบัติในชุมชน ด้วยกฎเกณฑ์ทางสังคมในการลงโทษปรับผู้ทำลายสาธารณสมบัติในชุมชน การไม่ยอมรับผู้ทำลายสาธารณสมบัติในชุมชน จึงไม่มีผู้ทำลายสาธารณสมบัติในชุมชน”

2.2.3 สวัสดิการการให้ความช่วยเหลือกันภายในชุมชน

“เมื่อมีเหตุไม่ดีเกิดขึ้นในครอบครัวใด กลุ่มญาติพี่น้องจะให้ความช่วยเหลือเบื้องต้นเป็นอันดับแรกก่อน ต่อมาจะเป็นญาติพี่น้องกลุ่มตระกูลแซ่ในชุมชน และกลุ่มตระกูลแซ่นอกชุมชน”

“แต่ละตระกูลแซ่ยังมีผู้อาวุโสด้านความยุติธรรมให้ความช่วยเหลือญาติพี่น้องในตระกูลแซ่ กรณีเกิดข้อขัดแย้งกับครอบครัวอื่นไม่ว่าจะเป็นม้งตระกูลแซ่เดียวกัน ม้งตระกูลแซ่อื่น หรือบุคคลต่างกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงการช่วยเหลือเจรจากับเจ้าหน้าที่ตำรวจกรณีเกิดคดีความ เป็นหลักประกันว่าพี่น้องกลุ่มตระกูลแซ่จะช่วยเหลือกัน”

2.3 บริบททางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ความเพียงพอของผลผลิต การระดมทุนในชุมชน และการพึ่งพาทางเศรษฐกิจจากภายนอกชุมชน

2.3.1 ความเพียงพอของผลผลิต

“เกือบทุกหลังคาเรือน มีพื้นที่สำหรับการปลูกข้าวที่พอเพียงต่อการบริโภคตลอดปี โดยอาจมีพื้นที่ของตนเองหรือเช่าพื้นที่เพื่อนบ้านเพื่อปลูกข้าว กลุ่มที่ไม่ปลูกข้าวจะเป็นกลุ่มที่ประกอบอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย หัตถกรรมในชุมชน หรือมีคนในครอบครัวออกไปรับจ้างนอกชุมชน มีเงินเพียงพอต่อการซื้อข้าวสารเพื่อการบริโภค”

“ผลผลิตทางการเกษตรสำคัญของหมู่บ้าน คือ ผักกะหล่ำปลี หอมดอก และถั่วพุ่ม นอกจากจะนำส่งขายยังสามารถนำมาเป็นอาหารเพื่อการบริโภคในชุมชนได้”

“ราษฎรสามารถหาพืชผักจากป่าชุมชน ซึ่งมีพืชผักตามฤดูกาล ได้แก่ หน่อไม้ เห็ด และผักกูด ซึ่งสามารถนำมาบริโภคและนำมาจำหน่ายในตลาดชุมชนได้”

2.3.2 การระดมทุนในชุมชน

“หากต้องการเงินเพื่อการลงทุนหรือใช้จ่ายกรณีฉุกเฉิน ม้งในชุมชนสามารถกู้ยืมญาติพี่น้องได้ โดยญาติพี่น้องจะเป็นผู้พิจารณาความจำเป็นของการใช้เงิน ความสามารถในการชำระเงินต้นของผู้กู้ ซึ่งอาจมีผู้ให้กู้หลายคนมาร่วมพิจารณา กรณีผู้กู้ต้องการเงินจำนวนมากจะมีญาติพี่น้องของผู้กู้เป็นผู้ค้ำประกัน”

2.3.3 การพึ่งพาทางเศรษฐกิจจากภายนอกชุมชน

“ธนาคารเพื่อการเกษตรของรัฐ เป็นแหล่งเงินทุนส่วนหนึ่งสำหรับการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ต้องการใช้ปุ๋ยและสารเคมีทำการเกษตร เช่น ยางพารา กะหล่ำปลี หรือถั่วพุ่ม ธนาคารเป็นแหล่งเงินทุนให้กับราษฎร โดยราษฎรจะจับกลุ่มค้ำประกันกันเอง”

“จากการนับถือระบบเครือญาติของม้ง หากมีความเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือทั้งทางสังคมหรือความช่วยเหลือทางการเงิน ก็อาจไปขอความช่วยเหลือญาติพี่น้องตระกูลแซ่เดียวกันที่อยู่ต่างหมู่บ้านได้”

2.4 บริบทด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย การกระจายอำนาจให้ชุมชนเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อม กฎ กติกาของชุมชนด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และระบบการจัดการขยะในชุมชน

2.4.1 การกระจายอำนาจให้ชุมชนเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อม

“หมู่บ้านห้วยหานได้รับการจัดตั้งและรับรองการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ตามข้อตกลงกับกองทัพภาคที่ 3 ตามนโยบาย 66/2523 การออกมาเข้าร่วมเป็นผู้พัฒนาชาติไทยจะได้รับสิทธิการตั้งบ้านเรือนและพื้นที่ทำกินตามที่ร่วมกันกำหนด”

“การใช้สิทธิจัดการพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน จะอนุญาตให้ราษฎรเก็บของป่า พืชสมุนไพร ผัก เห็ด หน่อไม้ และการเลี้ยงวัวในพื้นที่ โดยมีข้อห้ามการตัดไม้ใหญ่และการล่าสัตว์ป่าอย่างเด็ดขาด นอกจากนี้ ยังอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำสำหรับวางระบบประปาภูเขาและพื้นที่พิเศษสำหรับสุสานของชุมชน”

2.4.2 กฎกติกาของชุมชนด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม

“หมู่บ้านมีกฎการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ห้ามการตัดโค่นต้นไม้ใหญ่ การเผาป่า การล่าสัตว์ใหญ่ การเก็บหาของป่าเฉพาะเพื่อการบริโภค ห้ามนำออกจำหน่ายนอกหมู่บ้าน รวมทั้งการกีดกันราษฎรต่างหมู่บ้านเข้ามาเก็บหาของป่า จับปลา และขุดหาทองคำในห้วยเขตพื้นที่หมู่บ้าน”

“ราษฎรในชุมชนร่วมกันสอดส่องดูแลตักเตือนผู้ที่ละเมิดกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน อาจใช้วิธีการว่ากล่าวตักเตือน การแจ้งกรรมการหมู่บ้านเพื่อให้ลงโทษ บทลงโทษจะเริ่มจากการตักเตือน การปรับเงิน จนถึงการนำตัวส่งดำเนินคดีหากกระทำผิดกฎหมาย แต่หากเป็นการละเมิดกฎของหมู่บ้าน เช่น ไม่ยอมให้ความร่วมมือส่งตัวแทนครัวเรือนไปดับไฟป่าหรือทำฝายแม้วจะต้องถูกปรับเงิน หากไม่ยอมหรือขาดความร่วมมือต่อเนื่องเกิน 3 ครั้ง จะถูกตัดสิทธิ์ในความช่วยเหลือทุกประการจากหมู่บ้านและประชาคมของหมู่บ้าน”

2.4.3 ระบบการจัดการขยะในชุมชน

“เนื่องจากหมู่บ้านเป็นชุมชนขนาดใหญ่ จำนวนประชากรมีมาก จึงได้รับงบประมาณจาก อบต. ซื้อเตาเผาขยะและโรงเผาขยะห่างจากชุมชนประมาณ 1 กิโลเมตร”

“หมู่บ้านเก็บเงินค่าเผาขยะครัวเรือนละ 60 บาทต่อปี เพื่อใช้เป็นค่าจ้าง ผู้ดูแลจัดการเผาขยะ ทำความสะอาดโรงเผาขยะ นอกจากค่าจ้างที่ได้รับผู้ดูแลโรงเผาขยะยังมีรายได้จากการคัดแยกขยะที่สามารถนำไปจำหน่ายให้ผู้รับซื้อของเก่า เช่น ขวดแก้ว ขวดพลาสติก กระป๋องอลูมิเนียม และเศษโลหะ”

สรุปผลการวิจัย

ทุนทางปัญญาของม้ง ชุมชนห้วยหาน จังหวัดเชียงราย คือ การเลือกพื้นที่ตั้งชุมชนในพื้นที่ภูเขาสูง ที่มีลำห้วยไหลผ่านเพื่อมีน้ำอุปโภคบริโภคตลอดปี การใช้ประโยชน์ด้านหาอาหาร พืชสมุนไพร และการเก็บฟืนในพื้นที่ป่า มีพื้นที่เพียงพอสำหรับการสร้างบ้านเรือน และทำการเกษตร การสืบทอดภูมิปัญญาการดำรงชีวิต การนำวัฒนธรรม ความเชื่อที่สืบทอดจาก

บรรพบุรุษมากำหนดเป็นวิถีการดำรงชีวิตภายใต้อัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง พร้อมกับการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี โดยสามารถสรุปทุนทางปัญญาของม้ง ได้ดังนี้

1. ทุนทางปัญญา ประกอบด้วย ทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ และทุนโครงสร้างทางสังคม

1.1 ทุนทางกายภาพ

การเลือกพื้นที่ตั้งชุมชนม้งห้วยหานในพื้นที่ที่มีป่าไม้รอบชุมชน เพื่อหาอาหาร พืชสมุนไพร และการเก็บฟืน การมีลำห้วยไหลผ่านเพื่อมีน้ำอุปโภคบริโภคได้ตลอดปี และการมีพื้นที่ดินเพียงพอสำหรับการสร้างบ้านเรือน การขยายตัวของชุมชน และพื้นที่ทำการเกษตร

ปัจจุบันชุมชนม้งห้วยหาน มีประชากรประมาณ 3,000 คน 400 หลังคาเรือน อัตราการเพิ่มประชากร ร้อยละ 2.1 ราษฎรทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ประกอบอาชีพทำการเกษตร พืชเศรษฐกิจหลัก คือ การปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือน พืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ คือ กะหล่ำปลี ต้นหอมดอก ถั่วพุ่ม และยางพารา การปลูกพืชเศรษฐกิจใช้วิธีการเพาะปลูกแบบเข้มข้นบนพื้นที่เดิมตลอดปี อันเป็นพื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ และภูมิอากาศเหมาะสม

การสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษในการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานบนภูเขาสูง อากาศหนาวเย็น นำมาประยุกต์เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี เพื่อใช้ทำการเกษตร ด้วยการเพาะปลูกพืชผักเมืองหนาวแทนพืชเศรษฐกิจเดิมคือฝิ่น รวมถึงการปลูกยางพาราซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ราษฎรในชุมชนเดินทางออกไปรับจ้างกรีดยางพาราในภาคใต้ นำเทคนิควิธีการเพาะปลูก การดูแล และการกรีดยางพารา ประกอบกับการส่งเสริมจากภาครัฐ ทำให้ 1 ใน 3 ของครัวเรือนในชุมชนมีรายได้จากการปลูกยางพารา

1.2 ทุนมนุษย์

ม้งมีความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณบรรพบุรุษ ที่ควบคุมพฤติกรรม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ ทำให้เกิดวัฒนธรรมตามความเชื่อ การที่ราษฎรในชุมชนบ้านห้วยหานทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ทำให้ทั้งชุมชนดำรงชีวิตด้วยวิถีเดียวกัน การบังคับใช้กฎเกณฑ์ของชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนจึงเกิดขึ้นได้ดี โดยไม่มีความแตกต่างเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ

การนำทุนทางวัฒนธรรมมาเพิ่มคุณค่า สร้างรายได้ ทำให้ราษฎรส่วนหนึ่งพัฒนารูปแบบการตัดเย็บเสื้อผ้าลวดลายปักตามเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ปักผ้า

ตัดเย็บเสื้อผ้าลวดลายม้งด้วยระบบอุตสาหกรรม จำหน่ายในชุมชนม้งทั้งในและต่างประเทศ เพื่อใช้แต่งกายในโอกาสสำคัญ

การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร อันเป็นการสืบสานตำรับยาสมุนไพรในการรักษาอาการเจ็บป่วยที่ถูกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ทุรกันดาร จำเป็นต้องใช้ยาสมุนไพรที่หาได้ในพื้นที่ป่ารอบชุมชน ร่วมกับการประกอบพิธีกรรมเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย จนกระทั่งม้งชุมชนห้วยหานได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จึงรับภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์แผนจีน เมื่อมีการตั้งหมู่บ้าน รัฐบาลจัดสร้างสถานีอนามัยในชุมชน ทำให้ราษฎรในชุมชนเข้าใช้บริการรักษาโรคด้วยแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น ทั้งนี้ก็ยังคงมีการประกอบพิธีกรรมร่วมกับการรักษาโรคด้วย

1.3 ทุนโครงสร้างทางสังคม

โครงสร้างทางสังคมของชุมชนม้ง แบ่งระบบการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมออกเป็นสามระดับ ระดับต้น คือ ครัวเรือน ต่อมาคือ ระบบเครือญาติตระกูลแซ่ และระดับชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน

ระบบเครือญาติตระกูลแซ่ของชุมชนม้งมีหน้าที่ควบคุม ให้ความช่วยเหลือตลอดจนจัดการพิธีกรรมตามความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งม้งแต่ละตระกูลแซ่มีความเชื่อแบบเดียวกัน แต่การประกอบพิธีกรรมแตกต่างกัน แต่ละตระกูลแซ่ภายในชุมชนจะมีผู้อาวุโสทำหน้าที่ดูแลถ่ายทอดการประกอบพิธีกรรม และเป็นตัวแทนกลุ่มตระกูลแซ่เจรจาจัดการข้อขัดแย้ง ตั้งแต่ข้อขัดแย้งของญาติพี่น้องภายในตระกูลแซ่ ผู้อาวุโสของตระกูลแซ่อื่นทั้งในและนอกชุมชน จนถึงการช่วยเหลือหากมีข้อขัดแย้งกับบุคคลต่างชาติพันธุ์จนถึงเจ้าหน้าที่รัฐหากเกิดข้อขัดแย้ง เป็นหลักประกันถึงการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาไม่ปล่อยให้พี่น้องสู้กับปัญหาอย่างโดดเดี่ยว

2. ความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย บริบททางกายภาพ บริบททางสังคม บริบททางเศรษฐกิจ และบริบทด้านสิ่งแวดล้อม

ความเข้มแข็งของชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย จากบริบททางกายภาพเกิดขึ้นจากความสะดวกในการคมนาคม การใช้เครือข่ายโทรคมนาคม การบริการสาธารณะ ได้แก่ ระบบไฟฟ้า ประปาภูเขา ระบบการจัดการขยะในชุมชน รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐในการจัดการศึกษาและสาธารณสุข บริบททางสังคมเกิดจากระบบเครือญาติที่ให้ความช่วยเหลือดูแลสมาชิกในกลุ่มผู้เปราะบาง การให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ และการดูแลความประพฤติ

บริบททางเศรษฐกิจ การทำการเกษตรที่สามารถผลิตอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในชุมชน และบริบทด้านสิ่งแวดล้อม คือ การใช้สิทธิชุมชนจัดการป่าชุมชน โดยมีกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์และบทลงโทษทางสังคม

2.1 บริบททางกายภาพ

หมู่บ้านห้วยหานมีถนนสายหลัก 2 เส้นทาง สามารถใช้ประโยชน์ในการขนส่งสินค้าทางการเกษตรได้ทุกฤดูกาล รวมทั้งการนำสินค้าอุปโภคบริโภคเข้าสู่ชุมชน อันส่งผลต่อความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงวิถีการบริโภคสินค้าของราษฎร

ระบบไฟฟ้าและประปาภูเขาเข้ามาในหมู่บ้านมานานกว่า 30 ปี ส่งผลให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรสะดวกสบาย ราษฎรบางส่วนสามารถใช้เครื่องจักรในการผลิตสินค้าหัตถกรรมชุมชน ด้านเครือข่ายโทรคมนาคมราษฎรรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้หลากหลาย การติดต่อกับญาติพี่น้องในชุมชนอื่น รวมถึงสมาชิกในครอบครัวที่อพยพออกไปทำงานในเมืองและต่างประเทศ นอกจากนี้ ราษฎรยังใช้ประโยชน์จากเครือข่ายโทรคมนาคมติดตามข่าวสารด้านราคาสินค้าเกษตร และพ่อค้าคนกลางในการจำหน่ายสินค้าทางการเกษตร

2.2 บริบททางสังคม

ประเพณีม้ง กำหนดให้บุตรชายคนเล็กเป็นผู้ดูแลบิดามารดา พร้อมได้รับมรดกคือบ้านของบิดามารดา ในขณะที่สะใภ้ม้งนอกจากจะมีหน้าที่ดูแลครอบครัว ช่วยสามีทำงานแล้ว สะใภ้ม้งยังต้องมีหน้าที่ดูแลบิดามารดาของสามี สังคมม้งจึงมีหลักประกันการดูแลผู้สูงอายุ ม้งใช้ระบบเครือญาติในการดูแลผู้พิการและผู้ยากไร้ โดยมีลำดับการดูแลเริ่มตั้งแต่บิดา มารดา พี่น้อง และหลาน

ระบบเครือญาติตระกูลแซ่ ยังเป็นระบบที่ควบคุมพฤติกรรมของม้งตั้งแต่ในครัวเรือนและชุมชน ซึ่งในแต่ละตระกูลแซ่ของหมู่บ้านจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ เป็นผู้ดูแลความประพฤติของสมาชิกในตระกูลแซ่ ประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างสมาชิกตระกูลแซ่ในหมู่บ้าน และเป็นตัวแทนเพื่อเจรจากับคู่กรณีตระกูลแซ่อื่นหรือกลุ่มชนต่างชาติพันธุ์

ระบบการช่วยเหลือกันภายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นการเก็บเงินช่วยเหลือการจัดงานศพของสมาชิกในชุมชน ซึ่งมีข้อตกลงสำหรับการเก็บเงินช่วยเหลืองานศพ ตั้งแต่ระดับตระกูลแซ่เดียวกัน ระดับทุกครัวเรือนในหมู่บ้านและระดับเครือข่ายตระกูลแซ่ เป็นหลักประกันว่าเจ้าภาพสามารถจัดหาอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมสำหรับผู้วายชนม์อย่างครบถ้วนตามประเพณี

2.3 บริบททางเศรษฐกิจ

ชุมชนมีพื้นที่ปลูกข้าวเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี และมีพืชผักเศรษฐกิจซึ่งนอกจากจะนำไปจำหน่ายแล้ว ยังสามารถนำมาบริโภคในครัวเรือน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเพื่อเก็บผัก หน่อไม้ตามฤดูกาล อันเป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นว่าชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารในการผลิตบริโภคภายในชุมชน รวมถึงการผลิตพืชผักเศรษฐกิจจำหน่ายนอกชุมชน

การระดมทุนในชุมชน เกิดโดยการให้ความช่วยเหลือกันภายในกลุ่มญาติพี่น้อง เนื่องจากชุมชนม้งบ้านห้วยหานตั้งอยู่ในพื้นที่ภูเขาสูง ซึ่งรัฐไม่อาจออกเอกสารสิทธิ์การใช้ที่ดิน จึงไม่สามารถนำที่ดินเป็นสิ่งค้ำประกันการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินได้ หากผู้กู้เงินต้องการเงินกู้จำนวนมาก ผู้ให้กู้เงินจะพิจารณาการให้กู้เงินจากความสามารถในการชดใช้เงินโดยมีญาติพี่น้องของผู้กู้เงินเป็นผู้ค้ำประกัน

2.4 บริบทด้านสิ่งแวดล้อม

ชุมชนใช้ข้อตกลงร่วมกับกองทัพภาคที่ 3 ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ โดยเฉพาะการแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อจัดการด้วยวิธีการของตนเอง ทำให้ยังคงมีพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อการใช้ประโยชน์ตลอดปี รวมถึงการหาพืชผักในป่าเพื่อบริโภคและทำยาสมุนไพร และการแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อจัดทำสุสานของชุมชน

กฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสาธารณะ อันได้แก่ ป่าชุมชน และสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน โดยราษฎรจะช่วยกันสอดส่องดูแลการละเมิดกฎเกณฑ์ เช่น การตัดต้นไม้ การเผาป่า หรือการทำลายสาธารณสมบัติ ระบบการลงโทษจะเริ่มต้นตั้งแต่การว่ากล่าวตักเตือน การเปรียบเทียบปรับ นำส่งดำเนินคดี ตลอดจนการตัดความช่วยเหลือจากหมู่บ้าน

ชุมชนประสบความสำเร็จด้านการจัดการขยะ โดยได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบล สร้างเตาเผาขยะของชุมชน มีการคัดแยกขยะเพื่อจำหน่าย การวางระบบการจัดเก็บและเผาขยะ จึงทำให้ชุมชนไม่มีปัญหาด้านการจัดการขยะ

3. การใช้ทุนทางปัญญาสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน

ทุนทางปัญญาของม้งชุมชนบ้านห้วยหาน คือ การเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง การใช้ระบบความเชื่อและวิถีชีวิตที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถปรับตัวเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี การใช้ระบบเครือญาติในการควบคุม

พฤติกรรม และการให้ความช่วยเหลือสมาชิก การจัดการผลิตเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการควบคุมทางสังคมโดยใช้จารีตประเพณีม้ง

การอภิปรายผล

ทุนทางปัญญากับความเข้มแข็งของชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย

1. ทุนทางกายภาพ

การคัดเลือกพื้นที่ตั้งชุมชนม้ง เกิดจากการเจรจาต่อรองของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยกับกองทัพภาคที่ 3 ดังแสดงในงานวิจัยของ อดิศร ภู่สาระ (2565, น.34) ที่กล่าวถึง ม้งดอยยาวและดอยผาหม่น เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2510 เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบาย 66/2523 และ 65/2525 ม้งได้เจรจากับรัฐโดยมีเงื่อนไขในการขอเลือกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เดิมก่อนเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งรัฐยินยอมตามข้อตกลงดังกล่าว ทำให้ชุมชนม้งห้วยหานได้รับสิทธิ์ในการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปัจจุบัน พร้อมข้อตกลงจากรัฐคือการตัดถนนเข้ามาในชุมชน การสร้างโรงเรียน สถานีอนามัย และจัดระบบสาธารณูปโภค พร้อมสิทธิการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

ทุนทางกายภาพสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในบริบททางกายภาพตามวิถีชีวิตที่ถูกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เนื่องจากการอยู่บนภูเขาสูงจะมีความปลอดภัยจากศัตรู จนทำให้ม้งสามารถปรับวิถีชีวิต วัฒนธรรม การใช้เทคโนโลยีการผลิต การคัดเลือกพันธุ์พืชและสัตว์ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศภูเขาสูงชัน และสภาพภูมิอากาศหนาวเย็นกว่าพื้นที่ราบ

การมีพื้นที่ป่าไม้อยู่ใกล้ชุมชน ทำให้ชุมชนมีน้ำจากลำห้วยใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคได้ตลอดปี ในขณะเดียวกันมีการกำหนดพื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำเป็นพื้นที่ป่าชุมชน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2533 ชุมชนร่วมกับหน่วยงานจัดการด้านป่าไม้ของรัฐกำหนดเขตป่าไม้ของหมู่บ้าน พื้นที่ทำกิน และพื้นที่ป่าสงวนอย่างชัดเจน โดยชุมชนกำหนดให้พื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำเป็นพื้นที่ป่าชุมชนราษฎรในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ ประกอบด้วย การเก็บผลผลิตจากพืชพรรณธรรมชาติเพื่อการบริโภค การเก็บพืชสมุนไพร และการเก็บไม้ฟืนเพื่อเป็นเชื้อเพลิง สำหรับการประกอบอาหารและให้พลังงานความอบอุ่นในครัวเรือน

สำหรับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ พื้นที่ทำการเกษตรของชุมชน เป็นพื้นที่ลาดชันตามแนวเขาสูง อากาศเย็น เหมาะกับการปลูกพืชเศรษฐกิจเดิมที่เคยทำตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ คือ การปลูกข้าวเพื่อการบริโภค การปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์ และการปลูกฝิ่นเพื่อทำยา

สมุนไพรและการจำหน่ายนำเงินมาซื้อสินค้าที่จำเป็น ลักษณะการใช้พื้นที่ทำการเกษตรจะมีลักษณะเป็นไร่หมุนเวียน เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วเจ้าของพื้นที่จะย้ายไปเพาะปลูกในพื้นที่อื่น ปล่อยให้พื้นที่เดิมทิ้งร้างจนครบ 4-5 ปี จึงกลับมาเพาะปลูกพืชในพื้นที่เดิม

ความเข้มแข็งทางสังคม เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การบังคับใช้กฎหมายรัฐ รวมถึงการทำข้อตกลงกับรัฐถึงเงื่อนไขสำหรับการอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ทำให้ม้งชุมชนห้วยหานเลิกปลูกฝิ่นหันมาเพาะปลูกผักเมืองหนาว ได้แก่ กะหล่ำปลี หอมดอก และถั่วพุ่ม ทำให้การขนส่งผลผลิตได้โดยสะดวก นอกจากนี้ยังมีพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ คือ ยางพารา ทำให้ม้งชุมชนห้วยหานปลูกยางพารามากกว่า 100 หลังคาเรือน สามารถสร้างรายได้ต่อครัวเรือนมากกว่าเดือนละ 15,000 บาท

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนม้งห้วยหาน คือ ความสะดวกในการคมนาคม การได้รับการศึกษาจากสถานศึกษาทั้งภายในและภายนอกชุมชน การมีระบบสาธารณูปโภคที่ดี ทั้งระบบไฟฟ้า ประปา และระบบสื่อสารโทรคมนาคม รวมถึงระบบการให้บริการด้านสาธารณสุข

2. ทุนมนุษย์

ภูมิปัญญาของม้งชุมชนห้วยหาน สร้างความเข้มแข็งด้วยบริบททางกายภาพและบริบททางสังคมเศรษฐกิจ ที่ถูกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่อพยพเข้ามาบนพื้นที่ดอยผาหม่น จังหวัดเชียงราย ยาวนานกว่า 100 ปี โดยประยุกต์วิธีการดำรงชีวิต การทำมาหากินให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ในพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐาน รวมถึงการดำรงอัตลักษณ์ม้งภายใต้ค่านิยมความเชื่อ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณบรรพบุรุษ ม้งสามารถรวมกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ได้ตั้งแต่ยุคที่ม้งยังคงตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศจีนจนกระทั่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้งทำให้ม้งมีวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตนเอง ตั้งแต่ภาษา เครื่องแต่งกาย การก่อสร้างบ้านเรือน ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิต อันเป็นอัตลักษณ์ในวิถีวัฒนธรรมม้งเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ภูมิปัญญาด้านเครื่องแต่งกายของม้ง ซึ่งมีเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายรวมทั้งลวดลายปักเสื้อผ้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้การตัดเย็บเสื้อผ้าภายในครัวเรือนเปลี่ยนไปเป็นการซื้อเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายชุดม้งแบบสำเร็จรูปจากผู้ประกอบการภายในชุมชน ซึ่งมีผู้ประกอบการออกแบบลวดลาย ปักผ้า พร้อมตัดเย็บเสื้อผ้าชุดม้ง โดย

ประยุกต์ให้เข้ากับรูปแบบเสื้อผ้าสมัยนิยม จัดจำหน่ายทั้งภายในชุมชน ภายนอกชุมชน และเครือข่ายชุมชนม้งในต่างประเทศ

ม้งกำหนดลำดับความสำพันธ์ทางเครือญาติตามตระกูลแซ่ อันเป็นการยึดถือเครือญาติแบบปิตาโลหิต (matrilineal) เป็นการนับถือกลุ่มตระกูลทางบิดา การแต่งงานเป็นการนำสะใภ้เข้าบ้าน สะใภ้ถูกตัดขาดจากตระกูลแซ่เดิมมานับถือผีและวิญญาณบรรพบุรุษตามตระกูลแซ่ของสามี

ม้งแต่ละตระกูลแซ่ มีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ดูแลการประกอบพิธีกรรมและควบคุมความประพฤติของสมาชิกภายในตระกูลแซ่ การถ่ายทอดภูมิปัญญาบรรพบุรุษด้วยการติดตาม ผู้อาวุโสไปปฏิบัติงานจนมีความชำนาญสามารถทำงานแทนผู้อาวุโสได้ พร้อมฝึกฝนคนรุ่นใหม่ให้สืบทอดประเพณีความเชื่อต่อไป ลักษณะการสืบทอดภูมิปัญญาและการจัดพิธีกรรมตามประเพณีของม้งแต่ละตระกูลแซ่ จึงเป็นวิธีการที่วางระบบการสืบทอดจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ให้ธำรงวัฒนธรรมเกี่ยวกับพิธีกรรมตามความเชื่ออย่างต่อเนื่อง

ทุนมนุษย์ด้านการใช้ยาสมุนไพรเกิดจาการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ภูเขาสูง ทุรกันดาร บรรพบุรุษของม้งจึงใช้ยาสมุนไพรที่เก็บหาได้ในพื้นที่นำมาปรุงเพื่อรักษาโรค พร้อมถ่ายทอดตำรับยาให้กับเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง ทั้งภายในและต่างชุมชน ภายหลังการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ม้งห้วยหานได้รับภูมิปัญญาความรู้ด้านการรักษาสุขภาพอนามัย การรักษาพยาบาลด้วยแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์แผนจีน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพร หรือภูมิปัญญาด้านแพทย์แผนจีนในชุมชนจะเป็นการถ่ายทอดเฉพาะสมาชิกภายในครอบครัว ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ลักษณะการถ่ายทอดจะเป็นการฝึกปฏิบัติจริง การสั่งสอนลูกหลานให้เห็นถึงความจำเป็นในการหาพืชสมุนไพรกรณีต้องเข้าไปทำไร่ในพื้นที่ห่างไกล หากมีอาการเจ็บป่วยจะสามารถใช้ยาบรรเทาอาการเบื้องต้นก่อนเข้ารับบริการที่สถานีอนามัย นอกจากนี้ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของม้งห้วยหานได้รับการยอมรับจนจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ดังแสดงในงานวิจัยของ ธัญลักษณ์ ศุภพลธร (2566, น.154) ที่พบว่า ม้งในชุมชนห้วยหานเพาะปลูกพืชสมุนไพรเพื่อใช้บำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยในปี พ.ศ. 2558 มีผู้นำชุมชนริเริ่มการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรบ้านห้วยหาน ต่อมาได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มสมุนไพรบ้านห้วยหานในปี พ.ศ. 2563 ซึ่งได้ขับเคลื่อนการปลูกสมุนไพรปลอดสารพิษ

และสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการรักษาบำบัดสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง โดยมีผลิตภัณฑ์หลักคือ สมุนไพรออแกนิคและลูกประคบสมุนไพร

การใช้ทุนมนุษย์เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางสังคม โดยการกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วยจารีตประเพณีม้งที่ให้ความเคารพ ปฏิบัติตามกฎ กติกา และการตัดสินใจของผู้นำชุมชน ความเอื้ออาทรช่วยเหลือกันภายในชุมชน การระดมพลัง ระดมแรงงาน และทุนทรัพย์ เพื่อให้ความสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยภายในชุมชน ทำให้ราษฎรในชุมชนไม่เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวเมื่อประสบภัยภายในชุมชน อันเป็นลักษณะเด่นสำหรับความเข้มแข็งของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ ดังพบในงานของ กัณณพงศ์ ศิริเขตต์ และ คณะ (2563, น.14-16) ที่พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ดอยวาวี จังหวัดเชียงราย ยึดถือ และรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตน นำมาเป็นกรอบแนวทางการปกครองบังคับคนในชุมชนปฏิบัติตาม โดยอ้างวิถีประชาที่ผ่านกระบวนการประชาสังคมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน บรรทัดฐานในการลงโทษผู้กระทำความผิดของกลุ่มชาติพันธุ์ จะมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่ากฎหมายรัฐ เนื่องด้วยการออกระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นที่ยอมรับของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีการยินยอมพร้อมใจและยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ประกอบกับชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันในแบบเครือญาติอยู่ร่วมกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย เมื่อมีการกระทำผิดมักจะจบลงด้วยการใช้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน และกลไกของผู้นำชุมชน มากกว่ากฎหมาย

ระบบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ตั้งแต่การรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากผู้ใหญ่บ้านประกาศข้อมูลข่าวสารทางหอกระจ่ายข่าว และแอพลิเคชันไลน์กลุ่มหมู่บ้านเพื่อให้ราษฎรทุกคนรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็น ในทุกเดือนผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมหัวหน้าครัวเรือนหรืออาจเรียกประชุมเป็นกรณีพิเศษ เพื่อชี้แจงข้อมูลข่าวสารและรับฟังความคิดเห็นร่วมกัน ประเมิน พิจารณาตัดสินใจกรณีเหตุการณ์ที่เกิดส่งผลกระทบต่อราษฎรในชุมชน

3. ทุนโครงสร้างทางสังคม

ทุนโครงสร้างทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนม้งห้วยหาน คือ ระบบเครือญาติตระกูลแซ่และการนับถือผีและวิญญาณบรรพบุรุษ เป็นตัวการกำหนดวิถีชีวิต วัฒนธรรม และการใช้ระบบการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนด้วยจารีต ทั้งหมดนี้เป็นวิถีปฏิบัติการถ่ายทอด และการสร้างเครือข่ายของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ตั้งแต่ภายในชุมชน ภายในประเทศ และต่างประเทศ ทั้งนี้ทุกชุมชนจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ 2 คน ประกอบด้วย ผู้อาวุโสด้านวัฒนธรรมประเพณี ทำหน้าที่ดูแลด้านการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ และผู้อาวุโส

ด้านการควบคุมความประพฤติของสมาชิกตระกูลแซ่ ทำหน้าที่เจรจาสร้างความยุติธรรมในกรณีการเกิดข้อขัดแย้งของสมาชิก หรือเป็นตัวแทนเจรจาหากสมาชิกเกิดข้อขัดแย้งกับสมาชิกตระกูลแซ่อื่น หรือม้งภายนอกชุมชนจนถึงการเจรจากับเจ้าหน้าที่รัฐ ส่งผลให้ม้งทุกครัวเรือนต้องปฏิบัติตามจารีตประเพณีและยอมรับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ หากสมาชิกตระกูลแซ่ไม่ยอมรับครอบครัวใด ครอบครัวนั้นจะดำรงชีวิตอยู่ด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะกลุ่มชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ห่างไกล ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้โดยลำพัง ปราศจากเพื่อนบ้าน ญาติมิตรที่ให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดเหตุใด ๆ ได้

การถ่ายทอดความรู้และการดำรงชีวิตภายใต้สภาพแวดล้อมของการตั้งถิ่นฐานเป็นการถ่ายทอดภายในครอบครัว กลุ่มเครือญาติ และชุมชน โดยเฉพาะวิถีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ การพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ และการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ซึ่งพิธีกรรมตามประเพณีม้งจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ถ่ายทอดให้กับสมาชิก เพื่อสืบทอดและสืบสานให้คงอยู่ตามความเชื่อ หากการประกอบพิธีกรรมที่ผิดไปจากความเชื่อจะส่งผลให้ผีและวิญญาณบรรพบุรุษดลบันดาลให้ผู้ที่กระทำผิดจารีตรวมถึงครอบครัวและสมาชิกตระกูลแซ่ประสบภัยพิบัติเจ็บป่วยหรืออาจเสียชีวิต

กลุ่มเครือญาติของม้งจึงมีความสำคัญในการคุมความประพฤติของสมาชิกและการให้ความช่วยเหลือกัน อันเป็นการสร้างหลักประกันของตัวบุคคลและครอบครัวว่าเมื่อมีปัญหาที่ไม่สามารถจัดการได้ด้วยตัวเอง ยังคงมีกลุ่มเครือญาติให้ความช่วยเหลือนับเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมของชุมชนม้ง

ชุมชนม้งห้วยหานใช้ระบบเครือญาติในการดูแลกลุ่มผู้เปราะบางในชุมชน ประกอบด้วย ผู้สูงวัย ผู้พิการ และผู้ยากไร้ โดยสังคมม้งกำหนดให้บุตรชายคนเล็กของครอบครัวเป็นผู้รับผิดชอบดูแลบิดามารดาและจะเป็นผู้รับมรดกบ้านที่อาศัยอยู่ ในขณะที่พี่ชายที่มีครอบครัวจะแยกออกไปสร้างบ้าน สร้างครอบครัว และบุตรสาวที่แต่งงานจะต้องไปเป็นสะใภ้ในตระกูลแซ่อื่น ดังแสดงในงานวิจัยของ พรรพิมล สุขวงษ์ (2560, น.92) ที่พบว่า ตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง เมื่อลูกสาวโตขึ้นต้องแต่งงานออกเรือนไปอยู่กับครอบครัวของสามี ต้องทำหน้าที่ดูแลและปรนนิบัติพ่อแม่ของสามี

กลุ่มชาติพันธุ์ม้งจัดลำดับผู้รับผิดชอบดูแลผู้พิการในครอบครัว กรณีการพิการแต่กำเนิดบิดามารดาจะมีหน้าที่ดูแลดังเช่นครอบครัวในสังคมทั่วไป เมื่อสิ้นบิดามารดาบุตรชายคนโตและบุตรชายของบุตรชายคนโตจะทำหน้าที่ดูแลผู้พิการตามลำดับ เช่นเดียวกับกรณี

มีพี่น้องเป็นผู้ยากไร้ โดยมอบข้าวสารหรือเงินช่วยเหลือตามความจำเป็น สำหรับผู้พิการภายหลังมีครอบครัวผู้ที่ดูแลคือคู่ครองและบุตรชายตามลำดับ เป็นหลักประกันว่าผู้ที่อยู่ในระบบครอบครัวและระบบเครือญาติ ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลบิดามารดาในวัยชรา ผู้พิการและผู้ยากไร้บุตรชายคนโตเป็นผู้รับช่วงต่อจากบิดา และการกำหนดหน้าที่ให้สะใภ้ม้งเป็นผู้ดูแลบิดามารดาของสามี

ระบบเครือญาติตระกูลแซ่ ยังมีหน้าที่ดูแลให้ความช่วยเหลือสมาชิกตระกูลแซ่ด้านการให้ความช่วยเหลือสมาชิกภายในตระกูลแซ่ ตั้งแต่การช่วยเหลือเกี่ยวกับพิธีกรรมในครัวเรือน เช่น การบูชาผีและวิญญาณบรรพบุรุษ การแต่งงาน และงานศพ การให้ความช่วยเหลือเมื่อสมาชิกร้องขอ การระดมทุนสงเคราะห์ผู้เจ็บป่วย จนถึงสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจด้วยการระดมทุนเพื่อการประกอบอาชีพ

ข้อเสนอแนะ

1. การใช้ความได้เปรียบด้านทุนทางกายภาพพื้นที่ตั้งหมู่บ้านในธรรมชาติที่งดงามและทุนมนุษย์ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนด้วยการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

2. การพัฒนาทุนมนุษย์ โดยการจัดตั้งสภาผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ภายในชุมชน เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือกับผู้นำอย่างเป็นทางการ ในการจัดระเบียบทางสังคมด้วยจารีตประเพณี ซึ่งจะช่วยพัฒนาความร่วมมือระหว่างราษฎรในชุมชนและการจัดการข้อขัดแย้งด้วยระบบความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

3. การใช้ทุนโครงสร้างทางสังคม สร้างความเข้มแข็งกับชุมชนด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ สร้างสินค้าที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กัณณพงศ์ ศิริเขตต์, จรูญ แดนนาเลิศ และ สุรชัย อุฬาวงศ์. (2563). การจัดระเบียบชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตตำบลวาวี อำเภอ แม่สรวย จังหวัดเชียงราย. *วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ, 13*(2), 1-18.

ชูศักดิ์ วิทยาภัค. (2561). *นิเวศวิทยามนุษย์: การศึกษาสิ่งแวดล้อมในมิติของสังคมและวัฒนธรรม.* สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธัญลักษณ์ ศุภพลธร. (2566). การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ลูกประคบสมุนไพรจากอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ม้งเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนบ้าน ห้วยหาน จังหวัดเชียงราย. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม, 11*(1), 153-164.

นภาภรณ์ หะวานนท์. (2550). วิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน. ใน นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ (บ.ก.), *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน* (น. 15-28). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

พรรพิมล สุขวงษ์. (2560). ชีวิตของคนอื่น: ประสบการณ์ชีวิตผู้หญิงม้งที่มีภาวะซึมเศร้า. *วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย, 25*(2), 84-95.

พรลักษมิ์ พลเดช, กุลชญา แว่นแก้ว, รัชนียา บังเมฆ และ ชัยยศ สัมฤทธิ์สกุล. (2564). การเปรียบเทียบประเภทอุตสาหกรรมที่มีผลต่อทุนทางปัญญาของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 3*(2), 21-32.

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, พนารัช ปรีดากรณ์ และ พรใจ ลี่ทองอิน. (2550). ความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานเศรษฐกิจพอเพียง. ใน นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ (บ.ก.), *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน* (น. 151-190). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อดิศร ภู่สาระ. (2565). ทุนทางสังคมกับการจัดการเครือข่ายคนชายขอบ: เครือข่ายรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม ดอยยาว-ดอยผาหม่น ภูชี้ฟ้า. *วารสาร มทร.อีสาน ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 9*(1), 30-40.